

OD DALEČ JE VIDELA,
KAKO SO PADALE
BOMBE
NA MESTO

**MEMENTO OB 70-LETNICI
BOMBARDIRANJA ČRNOMLJA
3. OKTOBRA 1943**

OD DALEČ JE VIDELA,
KAKO SO PADALE
BOMBE
NA MESTO

MEMENTO OB 70-LETNICI
BOMBARDIRANJA ČRNOMLJA
3. OKTOBRA 1943

JANEZ WEISS

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

94(497.4Črnomelj)"1943"

WEISS, Janez, 1978-

Od daleč je videla, kako so padale bombe na mesto : memento ob 70-
letnici bombardiranja Črnomlja 3. oktobra 1943 / Janez Weiss ;
[fotografije Muzej novejše zgodovine Ljubljana ... et al.]. - Črnomelj :
Občina, 2013

ISBN 978-961-90233-7-2

269063168

Na naslovnici:

Porušeni Črnomelj. Glavna ulica leta 1944.

(Foto: Franjo Veselko, original hrani Muzej novejše zgodovine)

»Mesto je bilo podoba razdejanja. V jarkih prevrnjeni železniški vozovi, nova proga čisto uničena, tiri odstranjeni. Če po ničemer drugem, so Nemci vsaj po vsem tem razdejanju sprevideli, da se jim pač ne splača znova zavzemati Bele krajine. Na cestah so povprek ležala orjaška drevesa z vejevjem vred, da vožnja po njih ni bila mogoča, neredko pa so pod njimi tičale skrite bombe ali razstrelivo. Za tovarnami so po letalskih napadih ostale samo še ruševine. Pač pa je deloval še en mlin.«

(Alma M. Karlin, Moji zgubljeni topoli, str. 232)

Med najtežja obdobja vihre druge svetovne vojne spada jesen 1943. Tromesečje september-oktober-november 1943, v katerem so sledile kapitulacija Italije, kratkotrajna partizanska oblast in nekajdnevna vojaška intervencija nemške vojske tako predstavlja enega izmed najbolj krvavih obdobj Črnomlja med 2. svetovno vojno. Ravno v ta čas spada tudi bombardiranje Črnomlja, 3. oktobra 1943. Namen kratkega mementa je obuditi spomin tragični dogodek ob njegovi 70-letnici in prvič v kar največji meri podati arhivske vire in bogato fotografsko gradivo. Memento se prične s kratim orisom položaja in stanja Črnomlja v jeseni 1943, saj lahko dogodek razumemo le ob pravilni umestitvi v dejanske razmere, nato opiše bombardiranje in zaključi s položajem mesta po krvavi nemški ofenzivi v začetku oktobra 1943.

Memento naj opozori, da je Črnomelj uzrl vse obraze 2. svetovne vojne in njenega uničenja.

S prodorom nemških enot v začetku aprila 1941 je tudi Belo krajino zajela vihra 2. svetovne vojne. Nemški je sledila italijanska vojska, ki je okupirala Belo krajino in vzpostavila oblast fašistične Italije v okviru 3. maja 1941 ustanovljene Ljubljanske province. Prvi odpor zoper italijansko okupacijsko oblast so Belokranjci organizirali že v sredini leta 1941, v jeseni istega leta dosegel vrhunec z nastankom Belokranjske čete in 2. novembra 1941 tudi hud udarec z njenim uničenjem na Gornjih Lazah. Vendar so nastala nova jedra odporniškega gibanja in v letu 1942 že izvajala akcije po Beli krajini, s katerimi so zadali hude udarce italijanskemu okupatorju. Partizansko gibanje je vseskozi širilo svoje vrste in v letu 1943 že obvladovalo večino Bele krajine, medtem ko je italijanska oblast segla do žičnih meja Črnomlja, Metlike, Dragatuša, Vinice in ostalih središč. Popolni preobrat je prinesla kapitulacija fašistične Italije 8. septembra 1943 kot posledica uspešne zavezniške invazije na Sicilijo. Italijanska vojska se je pričela umikati iz zasedenih ozemelj po Evropi, tako tudi iz Ljubljanske pokrajine, katere del je bila Bela krajina.

OSVOBODITEV ČRNOMLJA

Še 8. septembra je črnomaljska italijanska posadka s topom, postavljenim na Gričku, obstreljevala Mavrlen, kjer je potekalo veliko politično zborovanje.¹ Prav tam so partizani v poznih urah izvedeli za kapitulacijo Italije, novico, ki je zvečer prišla tudi v italijanske vojaške barake na Majerju. Napetost črnomaljske italijanske posadke je bila očitna že v poletnih mesecih,² nesloga med civilnim (fašističnim) in vojaškim vodstvom pa je dosegla vrhunec v začetku septembra. Tedanji črnomaljski župnik Žabkar je zapisal v dnevniku: *Pri večerji zaslišimo hrup v barakah, vpitlje, streljanje, jokanje. Radio pove: Italija je kapitulirala. Na komandi jokajo. Badoglio je izdajalec, Italijani so razočarani. Kaj bo? Vsa vojska se je pridružila zaveznikom. Streljanje med fašisti in vojaki. In tam zgoraj nočoj še močnejše šume gozdovi.*³ Naslednji dan, 9. september, je zaznamovala zmeda italijanske vojske in belogardistične postojanke v Črnomlju. Italijani so sedli za pogajanja s partizanskim poveljstvom.⁴ Žabkar piše: *Trije italijanski oficirji gredo kot odposlanci k partizanski komandi na Mavrlen. Pobotajo se: Italijani se takoj umaknejo v barake, nato bodo odšli domov; partizani jih ne bodo*

¹ Žabkar, Lojze Jože: Izpovedi. Semič, 1991, str. 95, 8. september 1943.

² ARS AS1698, Okrožje Bela krajina, šk. 741 (2), f. III, Tedensko poročilo Obveščevalne službe za čas od 10. julija do 20. julija 1943, kjer beremo *Opaziti je na vsem teritoriju V. D. O. zlasti pri italijanskih posadkah kraljeve vojske veliko nervozo. Zlasti se to opazi v Črnomlju, kjer se je razmerje med civilno oblastjo in vojaško zelo zaostrilo. Bilo je nekoliko incidentov med komandantom Črnomaljske posadke in civilnim komisarjem.*

³ Žabkar 1991, str. 95, 8. september 1943.

⁴ Vogrič, Jože: Boj Belokranjcev. Ljubljana, 1973, str. 289, pravi, da je šel en italijanski poveljnik na Svibnik.

*motili. Dopoldan vse to še držijo v tajnosti. Popoldne pa Italijani že prihajajo v Črnomelj; s seboj vlečejo opremo, orožje, avtomobile, prodajajo vse mogoče reči ali pa jih mečejo proč ... Gledamo, kako hiti vojska z Mavrlena v Črnomelj: z vozovi, peš, vriskanje, veselje. Ob osmih partizani pridejo v mesto.*⁵ 9. septembra popoldne so se Italijani pričeli umikati iz Bele krajine, v Črnomelj pa je med 3. uro popoldne in 8. zvečer vstopila partizanska vojska.⁶ V Črnomlju je bil stacioniran tudi oddelek okoli 260 belogardistov, ki je ob kapitulaciji Italije uvidel svoj nezavidljiv položaj. Del oddelka se je bolj ali manj neuspešno umaknil z italijansko vojsko, večina pa se je predala 10. septembra 1943 pred cerkvijo sv. Petra. Ker je veljala splošna amnestija za vse, ki so se pridružili osvobodilnemu gibanju, jih je bil večji del vključen v partizanske enote, okoli 93 pa jih je bilo zaprtih v črnomaljskem zaporu, kjer so čakali na sojenje.⁷ Italijanska vojska je odšla in Črnomelj je bil 10. septembra 1943 dokončno osvobojen.

Vzpostavljena je bila partizanska oblast, ki je nemudoma pričela z mobilizacijo vseh moških, vojaški oddelki belokranjskega odreda pa so pričeli udejanjati ukaz glavnega štaba, ki je predvideval rušenje železniških prog in utrd, varovanje vojaških potrebščin in podporo vzpostavitvi partizanske civilne administracije.⁸ Posebno zahtevni so bili ureditev gospodarskih in zdravstvenih razmer, ob tem pa so potekala še dela na rušenju prometne infrastrukture, kar bi moralo po načrtih partizanske komande upočasniti pričakovani nemški napad. Sicer je življenje v Črnomlju zaznamovala zmeda po umiku Italijanov, otežena preskrba s hrano, zdravili in vsem ostalim, med 9. zvečer in 5. zjutraj pa je veljala policijska ura in stroga omejitev gibanja. Meščani so izobesili bele zastave v znak nevtralnosti nakazujoč ne-vojaški, odprti značaj mesta.

⁵ Žabkar 1991, glej citat, pravi ob 8. uri zvečer, Vogrič 1973, str. 289, pravi ob 3. uri popoldne, ob tem pa zavrne možnost, da so vstopili ob 6. zri zjutraj o čemer je pričal dopis.

⁶ Vogrič 1973, str. 306, omenja, da jih je bilo v partizanske postrojbe vključeno okoli 130.

⁷ ARS AS 1698, Okrožje Bela krajina, šk. 742(3), f. I, Odlok iz 13. Septembra 1943. Glej tudi Vogrič 1973, str. 290-292, ukaz iz 10. septembra 1943.

⁸ ARS AS 1698, Okrožje Bela krajina, šk. 742(3), f. I, Odlok iz 13. Septembra 1943. Glej tudi Vogrič 1973, str. 290-292, ukaz iz 10. septembra 1943.

NEMŠKA OFENZIVA

Italijanska kapitulacija in umik vojske je povzročil okupacijski vakuum, ki si ga nemška vojska ni mogla privoščiti. Tako so bili že predhodno izdelani načrti vojaških operacij ob morebitnem padcu Italije. Dva dni po kapitulaciji Italije, 10. septembra 1943, je bila ustanovljena Operacijska cona Jadransko primorje (Operationszone Adriatisches Küstenland, OZAK) s sedežem v Trstu, ki je poleg Slovenskega primorja, Istre, Furlanije in Kvarnerja zajemala tudi Ljubljansko pokrajino, in s tem Belo krajino. Hitler je vodstvo OZAK zaupal dr. Friedrichu Rainerju, gauleiterju iz Koroške, ki je za prefekta, »prezidenta« Ljubljanske pokrajine izbral ljubljanskega župana, generala Leona Rupnika, ki je 22. septembra 1943 prevzel njeno upravo.⁹ Še pred tem, 19. septembra 1943, je Hitler ukazal generalfeldmaršalu Erwinu Rommlu, naj očisti osvobojeno ozemlje med Furlanijo in Hrvaško, torej tudi ozemlje Bele krajine. Rommel je za prodor izbral 2. SS tankovski korpus generala Paula »Pape« Hausserja in slednji je izdelal načrt ofenzive iz zahoda proti vzhodu, katere četrta faza, ofenziva skozi Ljubljansko pokrajino, je nato korigiral sam Hitler in zahteval prodor iz Karlovca zahodno.¹⁰

Prva faza nemške ofenzive se je pričela 25. septembra 1943 v osrednji Primorski in do začetka oktobra dosegla Čičerijo, mejo med Notranjsko in Istro, kjer so boji potekali vse do 11. oktobra. Celotno operacijo je spremljalo nemško letalstvo, ki je že pred začetkom ofenzive v

⁹ Slovenska novejša zgodovina 1 (= SNZ), Ljubljana, 2005, str. 691.

¹⁰ Vogrič 1973, str. 315. SNZ, str. 695.

Ljubljanski pokrajini pričelo z letalskimi izvidnicami in bombnimi napadi. 14. septembra je prvo bombardiranje, v katerem je bilo ubitih 34 ljudi, utrpelo Novo mesto, 22. septembra pa je Višnja Gora objokovala 7 mrtvih in več ranjenih v bombnem napadu.¹¹ Do konca septembra so nemški bombni napadi na Dolenjskem izostali. Delovanje nemškega letalstva se je tako ponovno okrepilo v začetku oktobra, ko se je približevala četrta faza nemške ofenzive, čiščenje Ljubljanske pokrajine, imenovano operacija *Wolkenbruch* (zlom oblakov, huda ura).

¹¹ Jarc, Janko: September in oktober 1943 na Dolenjskem. Dolenjski list l. XIV, 40 (706), 10. oktober 1963, str. 7.

3. OKTOBER 1943 – BOMBARDIRANJE ČRNOMLJA

Nemške izvidnice so preletavale Črnomelj že v času začetka prve faze nemške ofenzive. 17. septembra 1943 je partizanski propagandni oddelek poročal: *Včeraj je doživelo naše mesto že osmi alarm radi letalskega preleta sovražnih letal nad našim mestom. Zaenkrat nemška letala mesta še niso obmetavala z bombami. Mestni odbor OF je že pred dvema dnevana organiziral protiletalsko zaščito, ki je morala že takoj ob svojem rojstvu vstopiti v službo. Izvidnica, nameščena v cerkvenem stolpu, vrši svojo službo izvrstno. Ekipe, določene za obrambo in pomoč, so organizirane, niso pa še stopile v akcijo, ker za to še ni bilo potrebe. Pač pa so se pokazale nekatere pomanjkljivosti ob času napada, na katere je treba posebej vse opozoriti.*¹² Kot pričajo fotografije, je bilo mesto brez oznak in zastav, ki bi nakazovale prisotnost osvobodilnega gibanja, hkrati v njem tedaj še ni bilo pomembnejših točk, katerih uničenje bi pomenilo kakršnokoli strateško prednost. Skozi celotni september so nemška letala le občasno preletavala Črnomelj, v začetku oktobra pa se je bombardiranje s ciljem demoralizacije in ustraševanja civilnega prebivalstva usmerilo tudi na Belo krajino. 3. oktobra 1943 so nemška letala drugič bombardirala Novo mesto, pri čemer je bilo ubitih 28 meščanov in 2 vojaka.¹³ Na isti dan je bil načrtovan tudi bombni napad na Črnomelj. Tragični dogodek najbolj nazorno in resnično oriše poročilo referenta za protiletalsko zaščito pri komandi mesta Črnomelj,

¹² ARS AR1698, Okrožje Bela krajina, šk. 748 (9), f. III, Drobne vesti iz Črnomlja 17. septembra 1943. Omenja tudi Vogrič 1973, str. 297, op. 21.

¹³ Jarc 1963, str. 7.

nastalo dva dni po bombnem napadu, ko so bila zaključena glavna dela na sanaciji ruševin in ugotavljanju človeških žrtev.¹⁴

V nedeljo dne 3. oktobra 1943 ob 17.15 uri se je približal iz severne smeri (iz Gorjancev) proti Črnomlju sovražni bombnik, plul preko Črnomlja, zavil na južnem koncu Črnomlja proti zapadu (proti Stražnjemu vrhu), se v oblaku obrnil in se vrnil iz zapadne strani nad Črnomelj ter pri tem odvrigel na Črnomelj 4 bombe, ki so padle v sredino mesta med strnjene hiše. Bombe so bile težke po 100kg ali več, nekateri cenijo te bombe po 200 – do 250 kg. Nekateri sodijo po drobcu bombe, najdenem pred Laknerjevim hotelom, da so imele bombe po 30 cm premera. (Tako je izjavil lastnik mehanične delavnice tov. Oblak Franc). Bombe so bile vržene iz višine približno 1.000 do 1.500m. Nekateri cenijo, da so bile bombe vržene iz višine 400 – 600 metrov. Ta bombni napad se je izvršil ob 17.20 uri. Po bombardiranju je letalo zakrožilo nad Črnomljem in se oddaljilo proti severu proti Semiču in se ni več vrnilo nad Črnomelj. Letalski alarm je bil dan ob 17.15 uri in je trajal približno pol ure.

Tako je **3. oktobra 1943 ob 17.20 uri** nemški¹⁵ bombnik dosegel Črnomelj in odvrigel štiri bombe na staro mestno jedro. Dogodek je opisal očividec, črnomaljski duhovnik Žabkar: *Nemci so bombardirali Črnomelj – zadnja ulica je porušena in nekaj hiš ob glavni cesti. Dosti žrtev in ogromna škoda. Vse joka, išče svojce in beži iz mesta. Ponoči odkopavajo ponesrečence. Vse je zastraženo, delovanje protiletalske zaščite je odlično.*¹⁶ Štiri močne eksplozije so povzročile hudo materialno škodo na vseh stavbah v mestu. Bombe so porušile devet hiš, dve hiši sta bili huje poškodovani, manj poškodovanih je bilo devetnajst stavb v starem mestnem jedru.¹⁷ Največje uničenje je utrpela ulica Na utrdbah. Porušene so bile hiše družin Malnerič (št. 11), Satošek (št. 12), Leitgeb (št. 13), Urh (št. 69), Vrščaj (št. 70 in 71), Kobetič (Lozar) (št. 72), Stariha (št. 73) in Kolbezen (Agnič) (št. 74). Hudo poškodovani sta bili hiši družine Vlaj (št. 53) in Malnerič (št. 10), lažje poškodovanih pa je bilo devetnajst hiš. Celo mesto je utrpelo manjšo škodo zaradi zračnega pritiska, ki je iztrgal releje trgovin in polomil okna večine stavb v mestu,¹⁸ poškodbe je utrpela tudi cerkev sv. Petra.¹⁹

¹⁴ ARS AS1698, Okrožje Bela krajina, šk. 742 (3), f. II, Poročilo referenta za protiletalsko zaščito pri komandi mesta Črnomelj, 5. oktober 1943 (Priloga 1).

¹⁵ Karlin, Alma M.: Moji zgubljeni topoli. Ljubljana, 2007, str. 232 beremo, da je Črnomelj bombardiralo ustaško letalo.

¹⁶ Žabkar 1991, str. 95, 3. oktobra 1943.

¹⁷ Glej op. 14 (Priloga 1), str. 1.

¹⁸ Glej op. 14 (Priloga 1), str. 1.

¹⁹ Karlin 2007, str. 234-235.

REŠEVANJE, ŽRTVE IN STRAH

Z reševanjem se je pričelo nemudoma. Takoj po danem znaku pres-tanka nevarnosti so prišli na kraj dogodka sanitejci in stanitejke iz vseh štirih rajonov. Na kraju dogodka se je zbralo orodje, zlasti krampi in lopate, za odkopavanje ruševin ter se je pričelo s tem delom oziroma reševanjem zasutih takoj. Stalno so bile pripravljene na kraju dogodka tri nosilnice. Ranjenci so se napotili na zdravnika tov. dr. Maleriča Borisa. Za mrtve in ranjence so bili v bližini pripravljeni trije vpreženi vozovi za prevoz ranjencev k dravniku in nato v bolnico in za prevoz mrličev v cerkev sv. Duha, koder so se položili na mrtvaški oder oziroma v zato pripravljene krste. Vodja gasilcev je takoj ustavil vodo. Električni tok se je prekinil in namestile so se še pred nočjo močne električne svetilke na kraju dogodka, ki so omogočale nočno delo pri odstranjevanju ruševin in sicer: dne 3. 10. do pozne noči pravzaprav do 4. 10 ob 2. uri zjutraj in zvečer 4. 10. do polnoči.²⁰

Odstranjevanje ruševin je odkrilo človeško ceno bombardiranja. Pod ruševinami je ostalo dvanajst žensk in otrok: Jožefa Adlešič (roj. 1923), Pavla Agnič (roj. 1906), Pepca Gosak (roj. 1910), Angela Satošek (roj. 1906), Marija Turk (roj. 1928), Zdenka Agnič (roj. 1938), Anton Agnič (roj. 1942), Marjeta Zajc (roj. 1936), Tomaž Gosak (roj. 1940), Metod Satošek (roj. 1935), Marija Satošek (roj. 1943) in Janko Lozar (roj. 1930).²¹ Iz ruševin pa so bili pravočasno rešeni štirje otroki posestnika Antona Starihe iz hišne št. 73.

²⁰ Glej op. 14 (Priloga 1).

²¹ Glej op. 14 (Priloga 1).

Na prizoriščih uničenja se je zadrževal črnomaljski uradnik, amaterski fotograf Ivan Pirnat, katerega fotografije pričajo o hudem gmotnem uničenju, žrtvah in pomoči, ki so jo nudili Črnomaljci in aktivisti iz celotne Bele krajine. Žabkar je 4. oktobra zapisal: *Cel dan odkopavanje. Ljudje pa se selijo in bolj mislijo na svojo glavo kot na reševanje zasutih. Pisarno, matice in arhiv selim v zaklonišče. Ugotavljanje žrtev: Marija Adlešič (sic!) je napihnjena od bombnega pritiska, Turkova tudi, posebno pa je razbita Agnička z dvema otrokoma, ki smo ju oba dali k nji v isto krsto. Vse žrtve ležijo v cerkvi sv. Duha. Cvetje, solze ...*²² Sledeče dni je zaznamoval strah pred ponovnim bombardiranjem in uničenjem, zaradi katerega se je dobršni del Črnomaljcev odpravil ven iz mesta v okoliške vasi. *Ves Črnomelj se seli. Doma bomo ostali samo farovski, gdč. Primožičeva in stranka v naši ulici,* je Žabkar zapisal 5. oktobra in še pet dni pozneje opazal, da si ljudje *zaradi letalskih napadov še vedno ne upajo priti v mesto.*²³ 5. oktobra popoldne, potem ko so odlopali klet Satoškove hiše in odkrili zadnje štiri žrtve, pa je svoje poročilo zaključil tudi referent za protiletalsko obrambo in ga poslal na okrožnemu odboru OF.

²² Žabkar 1991, str. 95, 4. oktobra 1943.

²³ Žabkar 1991, str. 95-97, 5. in 10. oktobra 1943.

DNEVI JEZE

Bombardiranje je napovedalo vdor nemških sil v Belo krajino. 20. oktobra je četrta faza ofenzive *Wolkenbruch* dosegla Vinico, kjer je bila vzpostavljena zapora, dan pozneje pa so nemške sile z južne strani vdrle v Belo krajino in divjale po deželi vse do 25. oktobra. V štirih dneh jeze je bilo ubitih štiriinštirideset ljudi, od tega dvanajst v Črnomlju.²⁴ *Vso noč streljanje. Z Metodom pobirava ubite. Med njimi šest fantov, šolski upravitelj Jože Štrubelj, gostilničar Julij Skubic. Uredim vse za pogreb. Neki Nemec me zmerja kot psa, češ zakaj se toliko brigam za mrtve partizane. »Den Hund nicht begraben. Ins Wasser werfen! Kein Kreuz und keine Zeremonien machen! Verstanden?«*²⁵ je 22. oktobra zapisal Žabkar, dan pozneje pa je žrtve pokopal. 24. oktobra so Nemci izdali razglas, da se civilno prebivalstvo lahko vrne na svoje domove, tri dni pozneje je nemška vojska nadaljevala operacijo na Dolenjskem.

Mesto prazno, kaj bo?, se je spraševal Žabkar. Dneve po nemški ofenzivi je zaznamovalo brezvladje, osvobodilno gibanje se je umaknilo v gozdove, v zraku je bil suspenz, negotovost. 5. novembra je v Črnomelj prišla domobranska oblast generala Rupnika, pričela z uradovanjem, vendar v kratkem uvidela svoj položaj, nezavidljiv vpričo umika nemških enot in vse večje koncentracije partizanskih sil v okolici mesta. Že 7. novembra so se domobranci in Rupnikova civilna oblast umaknili iz Črnomlja. *Vse mu se*

²⁴ Vogrič 1973, str. 327.

²⁵ Žabkar 1991, str. 97, v prevodu »Ne pokoplji psa! Vrži ga v vodo! Ne delaj nobenega križa ali ceremonij! Razumeš?«.

smejem in spim naprej,²⁶ je tedaj zapisal Žabkar. 8. novembra so se v Črnomelj vrnile partizanske enote in vzpostavile civilno oblast, ki je skorajda neprekinjeno delovala do konca 2. sv. vojne. Nebo nad Črnomljem pa so v letu 1944 zaznamovali britanski in sovjetski bombniki, ki so narodno-osvobodilnemu gibanju pomagali s pomočjo v hrani, orožju in zdravilih.

²⁶ Žabkar 1991, str. 99, 7. november 1943.

*Predaja belogardistične posadke pred cerkvo sv. Petra v Črnomlju, 10. septembra 1943.
(Foto: Jože Planinc, original hrani Muzej novejšje zgodovine)*

*Eskadrilja 21 nemških lovcev nad Črnomljem.
(original hrani Župnišče Črnomelj)*

OD DALEČ JE VIDELA, KAKO SO PADALE BOMBE NA MESTO

MEMENTO OB 70-LETNICI BOMBARDIRANJA ČRNOMLJA 3. OKTOBRA 1943

Črnomelj v belih zastavah v začetku septembra 1943.
 (Foto: Ivan Pirnat, original hrani Belokranjski muzej Metlika)

4. oktober 1943. Porušena hiša Draga Satoška (št. 12).
 (Foto: Ivan Pirnat, original hrani Belokranjski muzej Metlika)

*4. oktober 1943. Porušena hiša Draga Satoška (št. 12).
(Foto: Ivan Pirnat, original hrani Belokranjski muzej Metlika)*

4. oktober 1943. Težko poškodovani hiši ob glavni ulici, najverjetneje stavbi Adolfa Malneriča (št. 11) in Vinka Leitgeba (št. 13). Pred stavbo neznani kolesar.
(Foto: Ivan Pirnat, original hrani Belokranjski muzej Metlika)

4. oktober 1943. Odkopavanje in odstranjevanje ruševin hiše Draga Satoška (št. 12).
(Foto: Ivan Pirnat, original hrani Belokranjski muzej Metlika)

*4. oktober 1943. Odkopavanje in odstranjevanje ruševin hiše Draga Satoška (št. 12).
(Foto: Ivan Pirnat, original hrani Belokranjski muzej Metlika)*

4. oktober 1943. Reševalci odnašajo odkrito truplo.
(Foto: Ivan Pirnat, original hrani Belokranjski muzej Metlika)

OD DALEČ JE VIDELA, KAKO SO PADALE BOMBE NA MESTO

MEMENTO OB 70-LETNICI BOMBARDIRANJA ČRNOMLJA 3. OKTOBRA 1943

Krste žrtev bombardiranja in partizanska straža v cerkvi Sv. Duha v Črnomlju.
(Foto: Ivan Pirnat, original hrani Belokranjski muzej Metlika)

Pogreb žrtev bombardiranja na pokopališču v Vojni vasi.
(Foto: Ivan Pirnat, original hrani Belokranjski muzej Metlika)

Pogreb žrtev bombardiranja na pokopališču v Vojni vasi.
(Foto: Ivan Pirnat, original hrani Belokranjski muzej Metlika)

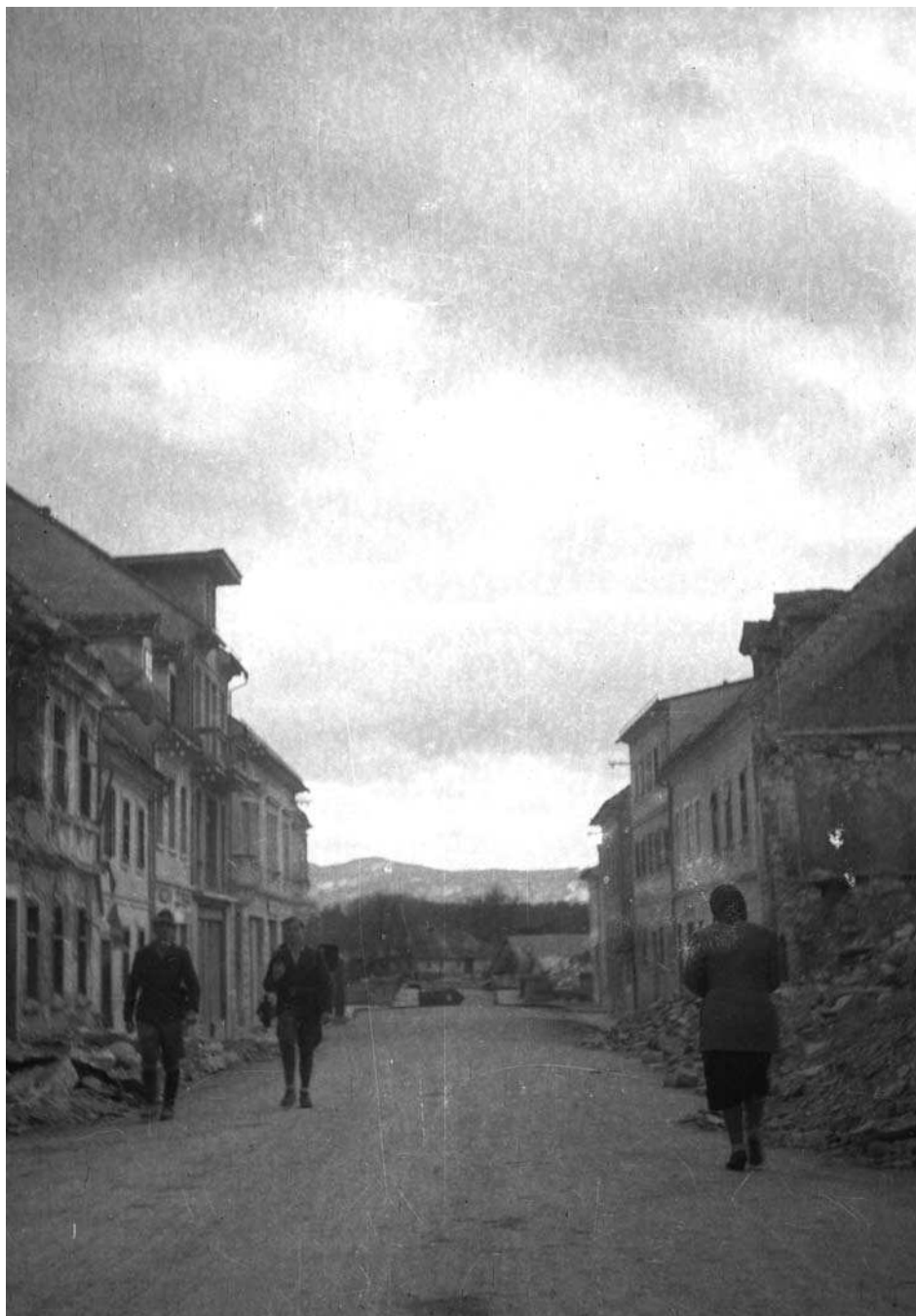
Pogreb žrtev bombardiranja na pokopališču v Vojni vasi.
(Foto: Ivan Pirnat, original hrani Belokranjski muzej Metlika)

4. oktober 1943. Porušene hiše družin Vrščaj, Lozar (Kobetič), Stariha in Agnič (Kolbezen) na Zadnji gasi (Ulica na utrdbah). (Foto: Ivan Pirnat, original hrani Belokranjski muzej Metlika)

Pogled na ruševine hiš na Zadnji gasi (Ulica na utrdbah). (Foto: Franjo Veselko, original hrani Muzej novejšje zgodovine)

Porušeni Črnomelj. Glavna ulica leta 1944.
(Foto: Franjo Veselko, original hrani Muzej novejšje zgodovine)

OD DALEČ JE VIDELA, KAKO SO PADALE BOMBE NA MESTO

MEMENTO OB 70-LETNICI BOMBARDIRANJA ČRNOMLJA 3. OKTOBRA 1943

TU JE DELO UDRUGA

To je delo okupatorja!

Referent za protiletalsko zaščito
pri komandi mesta Črnomelj.
Službene.

Črnomelj, dne 5-10-1943.

Okrožnemu odboru OF

v

ČRNOMLJU

O letalskem napadu na Črnomelj dne 3.10.1943. popoldne prečam sledeče:

V nedeljo dne 3. oktobra 1943. ob 17.15 uri se je približal iz severne smeri (od Gerjančev) proti Črnomlju sovražni bombnik, plul preke Črnomlja, zavil na južnem koncu Črnomlja proti zapadu (proti Stražnemu vrhu), se v obzračju obrnil in se vrnil iz zapadne strani nad Črnomelj ter pri tem odvrget na Črnomelj 4 bombe, ki so padle vli sredine mesta med stranjene hiše. Bombe so bile težke po 100 kg ali več, nekateri cenijo te bombe po 200 - do 250 kg. Nekateri sedijo po drecu bombe, najdenem pred Laknarjevim hotelom, da so imele bombe po 30 cm premera. (Take je izjavil lastnik mehanične delavnice d. tev. Oblak Franc). Bombe so bile vržene iz višine približno 1.000 do 1.500 m. Nekateri cenijo, da so bile bombe vržene iz višine 400 - 600 metrov. Ta bombni napad se je izvršil ob 17.20 uri. Po bombardiranju je letale zakrožile nad Črnomljem in se oddaljile proti severu proti Semiču in se ni več vratile nad Črnomelj. Letalski alarm je bil dan ob 17.15 uri in je trajal približno pol ure.

Pri tem letalskem napadu je bilo porušenih 9 hiš sšedečih lastnikov:

- 1) Malnerič Adolf, št.11.
- 2) Satošek Drago, " 12.
- 3) ~~Ignacij~~ Leitgeb Vinke, št.13
- 4) Urh Franc, št.69.
- 5) Vrščaj Marija, rej. Kremarč št.70.
- 6) Vrščaj Marija, rej.Škof št.71.
- 7) Kobetič Alejsij (Lózar) št.72.
- 8) Stariha Anton, št. 73.
- 9) Kelbezen Alejsij, (Agnič) št.74.

Težke poškodevani sta hiši Vljaj Franceta (trgovina Zejc) št.53. in Malneriča Adolfa št.10.

Več ali manj poškodevanih hiš je več in sicer; sledečih lastnikov: Fabjan Josip, Galtar Karel, Marič Alejsij, Špreicer Anton, Sinkovič Angela, Puhek Jenko, Dr. Pišet Václav, Müller Evžen, Kripper Franje, dve hiši Vrankevič Špiro, Drebnik Drago, dediči po pek. Dr. Malnerič Ignacijem, Klemenc Ana - Anton, German Ivan, dve hiši Kelbezen Alejsija, Grdiša Stanke, Zupančič Marije in cerkvena hiša št.42.

Priloga 1: ARS AS 1698, Okrožje Bela krajina, šk. 742, f. II, Poročilo referenta za protiletalsko zaščito pri komandi mesta Črnomelj okrožnemu odboru Osvobodilne Fronte v Črnomlju iz dne 5. oktobra 1943. Stran 1. (Original hrani Arhiv Republike Slovenije)

Na str. 30, 31, 32 in 33: Porušena Satoškova hiša leta 1944 iz glavne ulice.

(Foto: Dare Kopinič, original hrani Muzej novejšje zgodovine)

Zračni ~~pritisak~~ pritisk je ob bombnem napadu več ali manj iztrgal releje iz trgovskih lokalev Keren Petra, Plut Martina, Fabjan Jesipa in Mariš Alojzija,

Bombe so zadele v polne in sicer: ena v ^{Sateškove} ~~širih~~ hiše št. 72, ena sredi ulice tik pred Kobetičeve hiše (Lezar) št. 72, ena v Vrščajve hiše št. 71, in ena v Kelbezneve hiše (Agniš) št. 74.

Do sedaj najdeni mrtveci so:

1) Turk Marija, rej. 3.6.1928. v Trški gori pri Novem mestu (Fara Št. Peter pri N.M.) delavka v Črnomlju št. 74.

2) Adlešič Jožefa, 20 let stara iz Tribuč, kuharica in pesestnica v Leki št. 54.

3) Agniš Pavla, rej. Lager iz Idrije rej. 12.6.1906. - delavca žena iz Črnomlja št. 74.

4) Agniš Zdenka, rej. 15.9.1938. delavca hči v Črnomlju št. 74.

5) Agniš Anton, rej. 2.4.1942. delavca sin v Črnomlju št. 74.

6) Zajc Marjeta, rej. 2.11.1936, hči Jakoba in pek. Fabjan Marije, hči trgovca, stanujoča v Črnomlju št. 12.

7) Gosak Pepca, rej. Fabjan, rej. 23.3.1910. v Črnomlju št. 31, žena agronoma stanujoča v Črnomlju št. 12.

8) Gosak Tomaž, rej. 20.3.1940. v Ljubljani, sin zgoraj pod točko 7) imenovane, stanujoč v Črnomlju št. 12.

9) Satešek Metod, rej. 6.5.1935. sin brivca in pesestnika v Črnomlju št. 12.

Pod ruševinami se še oz. so pogrešani trije in sicer: Lezar Janke, 13 let star pesestnika sin iz Črnomlja št. 72., Satešek Angela, rej. Fabjan, rej. 22.5.1906. v Črnomlju žena brivca in pesestnika v Črnomlju št. 12., Satešek ~~Marija~~ Marija, rej. 15.8.1943. hči prej imenovane.

Takoj po danem znaku prestanka nevarnosti so prišli na kraj dogodka sanitetci in sanitetke iz vseh štirih rajeonov. Na kraju dogodka se je zbralo orodje, zlasti krampi in lopate, za odkopavanje ruševin ter se je pričelo s tem delom esirema reševanjem zasutih takoj. Stalne se bile pripravljene na kraju dogodka tri nosilnice. Ranjenci so se nasetili na zdravnika tov. Dr. Maleriča Berisa. Za mrtve in ranjence so bili v bližini pripravljeni trije vpreženi vozovi za prevoz ranjencev k zdravniku in nato v bolnice in za prevoz mrtličev v cerkev sv. Duha, koder so se položili na mrtvaški oder esirema v zate pripravljena krsta. Vedja gasilcev je takoj ustavil vede. Električni tek se je prekinil in namestilo se so še pred nočje nočne električne svetilke na kraju dogodka, ki so omogočale nočne delo pri odstranjevanju ruševin in sicer: dne 3.10. do pozne noči pravzaprav do 4.10. ob 2. uri zjutraj in zvečer 4.10. do polnoči.

./.

Priloga 1: ARS AS 1698, Okrožje Bela krajina, šk. 742, f. II, Poročilo referenta za protiletalsko zaščito pri komandi mesta Črnomelj okrožnemu odboru Osvobodilne Fronte v Črnomlju iz dne 5. oktobra 1943. Stran 2. (Original hrani Arhiv Republike Slovenije)

Na dan dogodka 3.10. zvečer je prišlo iz Gradaca 20 tovarišev partizanskega voda na pomoč in se par ur z orodjem, ki se ga prinesli s seboj, odstranjevali ruševine oz. skušali rešiti zasute.

Mrtveci so bili najdeni sledeče:

Kmalu po prestatku letalskega alarma so našli orožnik Jevšček, Jerman Karel, Biček Ivan in Furlan Senja Turk Marije, ki je ležala zasuta pod razvalina hiše Kolbezen Mojzija št.74. (Agnič) in sicer pod tramovi in peskom, usta in nos je imela zamašena od peska.

Kasneje okoli 20 ure so našli tov. Gavrjan Janke, Medved Anstan in drugi Adlešič Jožef, ki je ležala na dverišču hiše Vljaj Fr. Franceta, česa zvita. Ležala je z obrazem v prahu. V eni reki je držala pokrov škatle od globina. Verjetno je tekla iz Vlajeve hiše na dverišče in da je je omamila kak udarec opeke. Ker prisotni niso bili prepričani o njeni smrti, so jo tekoj pronesli k zdravniku, ki pa je ugotovil smrt. Ø

Okrog 23 ure so našli tov. Pezdirc Karel iz Vojne vasi, mesar Jerman Jože in kakih 10 drugih ob južni steni Starihevega hleva (hiša št.73.) močno zakepana med ruševinami trupla Agnič Pavle, Zdenke in Antona, ki so ležala skupaj in se se pokazale najprej noge Agniča Antona ter del ene noge Agnič Pavle. Agnič Anton je bil brez glave, Agnič Pavla s skazeno glavo. Agnič Pavla je imela na nogah italjanske vojaške čevlje in kratke negavice.

Teh 5 trupel je bilo najdenih na dan dogodka 3.10.t.l.

Danes 5.10. so našli tov. pod vodstvom gradbenega tehnikona tov. Pelhana in predelavca tov. Klanjšek Ernesta in sicer ob 11.30 uri mrtve truple otroka Zajc Marjete in ob 13.30 uri mrtva trupla Gosak Pepce rej. Fabjan, Gosak Tomaža in Satošek Metoda. Vsa ta trupla so bila močno zasuta in sicer pri uhodu v klet t.j. nad stopnicami, ki vedijo iz dverišča v klet Satoškove hiše št.12.

Tako po letalskem napadu, to je še med letalskim alarmom je bil rešen štiri do pet letni otrok posestnika Stariha Antona, iz Črnomlja št.73., ki je bil stianjen med tramovjem in deskami ruševin Stariha Antona. Spočetka je bil nezavesten in tekoj prišel k sebi. Bil je brez vidnih poškodb. Rešen je bil od tov. Biček Ivana, nekega italjanskega partizana in drugih.

Tov. Furlan Senja je tekoj po danem znaku prestatka nevarnosti s pomočjo tov. Makuca Franceta in še nekega drugega moškega z rokami odkopala ruševine in privlekla najprej deklico stare približno 5 let, petam drugo deklico strare približno 4 leta in enega dečka starega približno 14 let. Vsi so imeli le male praske po obrazu sicer nobenih poškodb. Na te otroke je postala pozorna ker je opazila v ruševinah kakak kolene punčke, na kar so pričeli odkopavati. Bili so Starihovi otroci iz hiše št.73.

Priloga 1: ARS AS 1698, Okrožje Bela krajina, šk. 742, f. II, Poročilo referenta za protiletalsko zaščito pri komandi mesta Črnomelj okrožnemu odboru Osvobodilne Fronte v Črnomlju iz dne 5. oktobra 1943. Stran 3. (Original hrani Arhiv Republike Slovenije)

Kmalu po dogodku, ^{je} žena trgovca Malnariča Adelfa povedala, da je slišala reči Satošek Angele, ki je ob dogodku stala na verandi Satoškeve hiše, naj grede otreci v klet. Otreci se takrat stali na dvorišču. Zato se je pričelo z odkopavanjem Satoškeve kleti. Danes se je odkopale de dna Satoškeve kleti in se se našli tam le razni predmeti, ki se se izročili upravičencem oz. njihovi soredni-
kom. Danes popoldne se je pričelo z odstranjevanjem ruševin na stopnicah in sicer iz kleti proti dvorišču Satoškeve hiše. Vrh ~~stan~~ teh stopnic pa se se danes okrog popoldneva našla štiri trupla, ~~kjer~~ je zg^{oraj} omenjene.

Smrt fašizmu - S v e b o d a naredu!

Priloga 1: ARS AS 1698, Okrožje Bela krajina, šk. 742, f. II, Poročilo referenta za protiletalsko zaščito pri komandi mesta Črnomelj okrožnemu odboru Osvobodilne Fronte v Črnomlju iz dne 5. oktobra 1943. Stran 4. (Original hrani Arhiv Republike Slovenije)

OD DALEČ JE VIDELA, KAKO SO PADALE BOMBE NA MESTO

MEMENTO OB 70-LETNICI BOMBARDIRANJA ČRNOMLJA 3. OKTOBRA 1943

Literatura

Od daleč je videla kako padajo bombe na mesto

Arhivsko gradivo:

- Arhiv Republike Slovenije
AS 1698, Okrožje Bela krajina, šk. 741, 742, 748.

Literatura:

- Jarc, Janko: September in oktober 1943 na Dolenjskem. Dolenjski list l. XIV, 40 (706), 10. oktober 1963.
- Karlin, Alma M.: Moji izgubljeni topoli. Ljubljana, 2007.
- Vogrič, Jože: Boj Belokranjcev. Ljubljana, 1973.
- Žabkar, Lojze Jože: Izpovedi. Semič, 1991.

OD DALEČ JE VIDELA, KAKO SO PADALE BOMBE NA MESTO

Avtor: Janez Weiss, univ. dipl. zgodovinar | Fotografije in preslikave: Muzej
Novejše Zgodovine Ljubljana, Belokranjski muzej Metlika, Župnišče
Črnomelj, Arhiv Republike Slovenije | Lektura: Helena Vukšinič, univ. dipl.
komparativistka | Oblikovanje in prelom: Marko Bradica, Oblikovalski
studio 76 s. p. | Založnik: Občina Črnomelj, oktober 2013, zanjo Mojca
Čemas Stjepanovič | Tisk: Bucik d. o. o. | Naklada: 300 izvodov.

OBČINA ČRNOMELJ

Jaskd

JAVNI SKLAD REPUBLIKE SLOVENIJE
ZA KULTURNE DEJAVNOSTI
Območna izpostava Črnomelj

Mestna
muzejska zbirka
Črno
melj

